

RAJKA MODRIĆ

IZ GRAĐE ZA RJEČNIK SREDNJOVJEKOVNOG
LATINITETA JUGOSLAVIJE

Nazivi stabala

(*Meta transit*) ... ad quandam corulum parvam cruce
signatam, *lezka* vulgo dictam ... (Monum. Zagrab. II, 63/37,
a. 1428.)

... ad arborem fagi, que vulgo dicitur *bichfa* ... (Codex
IV, 210/1, a. 1243.)

... ibi est arbor querci vulgo *czer* ... (Monum. Zagrab.
III, 227/25, a. 1523.)

Takvih i sličnih primjera nalazimo vrlo mnogo u ispravama našeg srednjovjekovnog latiniteta. U većini slučajeva to su opisi granične linije, tzv. *cursus metalis*, između pojedinih posjeda. Uz rijeke, jezera, potoke, šume, gajeve, brežuljke itd. za označivanje granica služe vrlo često i razna križem označena stabla. Nazivi tih stabala vrlo su zanimljivi po specifičnosti i raznolikosti svojih oblika i grafija. Uz klasična latinska imena kao što su *quercus*, *fagus*, *populus* itd. javljaju se slavenske, mađarske, pa i talijanske riječi. U ispravama sjevernih i sjeverozapadnih krajeva naše zemlje uporedo sa slavenskima susreću se i mađarske riječi i tvorevine nastale kombiniranjem mađarskih riječi sa slavenskima. Takve su riječi uglavnom nesklonjive, npr. ... *exit ad duas magnas arbores fyz et nyar dictas* ... (Codex III, 323/301, a. 1229) ili ... *ad unam arborem topoli vocatam* ... (Monum. Zagrab. I, 355/11, a. 1395.) Nalazimo međutim i riječi koje se sklanjaju po latinskoj deklinaciji, npr. ... *ad arborem iwam* ... (Codex V, 72/8, a. 1257.), ali to je vrlo rijetko.

Ne treba posebno isticati da je latinitet XIII–XIV stoljeća općenito vrlo iskvaren, pun loših i nekonsekventnih grafija; jezik i stil vrlo su da-

leko od klasičnoga. Greške u pisanju veoma su brojne, a kod pojedinih riječi ne može se više utvrditi pravi oblik ni korijen. Kao primjer za takvo iskrivljavanje može se uzeti riječ: »raginsthisc« (Codex XII, 169/10, a. 1353: procedit ad quasdam dumas (!) vulgo raginsthisc (!) vocatas . . .), koja ovdje dolazi u značenju »rakatia«, salix purpureae, vrba. Sličan je slučaj s izrazom »ikegineh«, koji označuje jagnjed (Codex XIII, 26/24, a. 1360. . . . ad arborem ikegineh . . .). Jagnjed se u izvorima javlja kao iagna, iagne, iagned, iegene, iegned, iegnye, iegunefa, jegene, yeguna, yegna. Mađarski je naziv za jagnjed *jagenye*, a primjeri koji su ovdje navedeni pokazuju izmiješani utjecaj obaju jezika. Ovaj primjer nije jedinstven. Gotovo za svaku vrstu stabala postoje mnoga imena, što će najbolje pokazati pojedinačni primjeri. Ti primjeri izabrani su između 10.000 riječi koje su dosada obrađene za Riječnik srednjovjekovnog latiniteta Jugoslavije, dakle iz još nepotpune građe. Oni su međutim tako mnogobrojni i zanimljivi da nije prerano već sada na njih obratiti pažnju.

Za *lijesku* nalazimo izraze: fructex avellana, avellana, corulus i slavensku riječ *lezka* (Monum. Zagrab. II 63/37, 1428. . . . ad quandam curulum parvam cruce signatam, *lezka* vulgo dictam . . .). To je srpsko-hrvatska riječ praslavenskog porijekla, a označuje drvo, grm što rađa lješnjake. Jat se u našem jeziku reflektiralo u -ije -: *lijeska*, -i -: *liska*, i -e -: *leska*. Ova riječ postoji i u drugim slavenskim jezicima, npr. u češkom *liska*, u poljskom *laska* (palica).

Bukva (fagus f.) dolazi u nekoliko različitih grafija, koje sve ukazuju na mađarsku riječ *bükkfa*, istog značenja: *biefa*, *bichfa*, *bikfa*, *bik*, *byk*. Riječi *biefa*, *bichfa* i *bikfa* nastale su spajanjem riječi *bic* sa *fa*, što mađarski znači drvo, ali se *bic* pojavljuje i samostalno u oblicima: *bik*, *byk*. Oblik *bukeucha* (Codex XII, 188/7, a. 1353.: uenit ad arborem *bukeucha* . . .), koji označuje malu bukvu, deminutiv je izveden prema srpsko-hrvatskom deminutivu *bukvica*.

Stablo *brijest* (*ulmus f.*) javlja se u tekstovima kao: *bres* (Codex V, 406/33, a. 1266.: due mete in una quercus in alia *bres* . . .), *brest* (Codex IV, 519/33, a. 1252. . . . ad arborem que dicitur *brest* . . .), *brezt* (Codex V, 148/17, a. 1259. . . . ibi est arbor *brezt* vulgo vocata. . . .) zatim kao *scil*, *scilfa*, *scylfa*, *zilfa*, *zylfa*, *zyl*, *zil* prema mađarskom nazivu za brijest: *szilfa*, i kao *vlma*, *ulmis*, *wlmus* - varijante latinske riječi *ulmus f. brijest*.

Breza, *bresa* su nesklonjive srpskohrvatske riječi kojima se označuje *breza* (*betula alba*). U istom značenju javlja se i riječ *nir*, *nirfa*, od mađarske riječi *nyirfa* s istim značenjem.

Ime *kesten* (*castanea vesca*) u talijanskom glasi *castagno*, u turskom *kestane*, a u mađarskom *keszten*. U latinskim izvorima dolazi kao *castanea*, *kastanea*, *gastanea* i *castignarius*.

Kalina (*ligustrum vulgare*) drvo je ili grm koji rađa otrovne bobice. Riječ je praslavenskog porijekla, pa je nalazimo u svim slavenskim jezi-

cima, npr. ruski: калина, калинка, češki, poljski i lužički *kalina*. U latinskom tekstu ona ima oblik *chalina* (Stat. Les. 352/1 ... Lacus unus venditus cum *chalina* et retro ...)

Za *grab* (*carpinus*) ima mnogo primjera, jer se to stablo, vrlo rasprostranjeno u našim krajevima, gotovo redovito upotrebljavalo kao međaš. Oblici srodni mađarskom nazivu za grab, koji glasi *gyertyänfa*, jesu: *gartanfa*, *gertan*, *gertanfa*, *gertayn*, *gertean*, *gerthean*, *gertianfa*, *gerian*, *geyrtan*, *girtianfa*, *gortan*, *gurtanfa*, *gurthafa*, *gertian*, *gyrtian*, *iartan*, *iartanfa*, *gurtian*, *gyiertan*, *iurtanfa*, a dolaze redovito kao nesklonjive imenice.

Srpskohrvatski oblici za označivanje tog stabla također su nesklonjive imenice: *grab*, *grabor*, *graber*, *graberk*, *graburgh*.

(Etimologije uz riječ *grab* kao i sve ostale etimologije navedene u ovoj radnji preuzete su iz *Rječnika Jugoslavenske akademije*.)

Slavenska riječ *grab* izvodi se od latinske *carpinus* promjenom glasova *c i p u g i b*, tako da je praslavenska osnova bila *garb*. Po osobini slavenskog izgovora *r* nije moglo ostati pred *b* pa se premjestilo i tako su postale osnove *grab* i *gabr*. Ova riječ postoji u staroslavenskom kao i u ostalim slavenskim jezicima, npr. staroslavenski *grabъ*, novoslov. *gaber*, ruski *грабъ* češki *harb*, slovenski *hrab* i *habr*, poljski *grab*. Tamo gdje su se sretale obje osnove postala je i treća: *grabr*.

U značenju »*carpinus*« dolazi i srpskohrvatska riječ *clen* (Codex V, 181/23, a. 1260. ... inde venit (meta) ad arborem *clen* ...) , koja se javlja i kao *kelen* (Codex IX, 343/25, a. 1327.: ... peruenit ad arborem *kelen*) i kao *klenfa* (Codex V, 27/26, a. 1256. ... in arbore *kl(e)nfa*, nesklonjiva srpskohrvatska riječ *klen*, pojačana mađarskim *fa* - drvo.

Joha, *jalša* (*alnus*) u latinskom je tekstu mađarska riječ *eger*, *egerfa*, *egur*, *egurfa* i srpskohrvatska riječ *ialsa* (Codex XII 252/20, a. 1354.: ... vadit infra in quosdam rubethos vulgo *ialsa* dictos ...) Riječ *jalša* je praslavenska, pa u staroslavenskom glasi *jelšna*, *olšna*, novoslov. *jol-na*, *joha*, *jelša*, *jolša*, ruski *ольха*, *вольха*, češki *jelša*, *olse*, poljski *olcha*, *olsza*. *O* i *e* mijenjalo se još u praslavensko doba.

Jela (*abies f.*) nalazi se u izvorima kao mađarski oblik *fenywfa* (*fenyőfa*) i kao *habies* od latinskog *abies*.

I vrba je jedno od stabala koja se vrlo često susreću i u vrlo mnogo grafija. Mađarska riječ *füz*, koja označuje vrbu (*salix*), u izvorima ima oblik *fiz*, *fyuz*, *fyz*, *fyzfa*. Slavenska riječ *yva*, *iwafa*, *iwa* označuje vratu vrbe poznatu pod imenom *salix capraea*. *Iva* je praslavenska riječ, pa je nalazimo u staroslavenskom: *iva*, ruskom: *ива*, češkom: *jiva*, poljskom: *iwa*.

Javlja se još i vrsta vrbe sa crvenkastim šibljem - *salix purpurea*, koja se u tekstu zove: *racatyafa*, *ragrathia*, *requecia*, *requetia*, *req(u)etie*, *raginthisc*, *raquicye*, *requithye*, *rakatia*, *rakithia*, *rekecyca*, *reketyafa*, *rekequetye*. Ta riječ je stara. Postoji u staroslavenskom kao *rakytá*, u ruskom i bugarskom je ista kao i u našem jeziku, češki je *rakytá*, poljski

rokita. Izvodi se od indoevropskog korijena ork/ark te znači nešto što se savija (ispor. grčki ἄσκειδος borovica, latinski *arcus* luk, staroindijski *arkāh* *calotropis gigantea*).

Glog (Codex VI, 30/15, a. 1273.: ... ad arborem *glog* ... , Monum. Zagrab. I, 355/12, a. 1395: ... ad unam arborem *glog* vocatam ...) označuje frutex *crataegus*, *spinus albus*, *rhamus* – glog. Glog je praslavenska riječ, u staroslavenskom glasi *glogъ*, u ruskom глогъ, češki hloh, poljski glog. Korijen riječi je indoevropski *glogh* ili *glōgh* (ispor. grčke riječi γλωχίς *rt*, vrh, γλώχεος *osje* na klasu, γλώσσου *jezik*). Glog je neki grm na kojemu su bodlje.

Uz vrbu i grab *hrast* je stablo koje najčešće susrećemo u našim srednjovjekovnim latinskim ispravama. Od latinskoga *quercus* iskrivljeni su oblici *kercus* i *kerchy*, mađarski su nazivi *thewl*, *tul*, *thulfa*, *thul*, *tolfa*, *twl*, *tulfa*, *tugfa*, *thelpha*, *thil*, *turfa*, *thvol*, a slavenski: *harast*, *harast*, *harasth*, *harost*, *harastfa*, *harasthfa*, *horost*, *horostfa*, *horosth*, *hrast*, *hrastie*, *hrastia*, *hrast*, *hrasth*, *hrasthfa*. Nekada je između *h* i *r* bilo slovo *v*, koje je u našem jeziku ispalo, te je s oblikom *chvorst* i s drugim značenjima ova riječ praslavenska. Staroslavenski glasi *hvarstъ*, ruski хворостъ (*suho pruce*, *grane*), češki *chrast*, poljski *chrost*. *Hrast* se označuje i još jednom slavenskom riječi – *dub*.

Vrste *hrasta* su: crni *dub* – *cherni dob*, *rover*, istovetan s latinskom riječi *robur* i talijanskom *rovere* i *cer*. Srpskohrvatski naziv *cher*, *cerrus*, *cherfa*, *czer* odgovara mađarskom nazivu za *cer* – *cserfa*. *Cer* se zatim javlja kao *gyrfa* i kao *ylex* (iskrivljena grafija latinskoga *ilex*).

Lyppa sa složenicama *lipowgerm*, *lipougerm* srpskohrvatski je naziv za *lipu* (*tilia*). Riječ je praslavenskoga porijekla, pa u ruskom postoji *липа*, u češkom *lipa*, u poljskom *lipa*. Mađarski je u nekim našim ispravama srednjovjekovnog latinizeta naziv *has*, *hasfa*, prema mađarskoj riječi *harsfa* ili *hasfa*, što znači *lipa*. Nalazimo još i riječ *tylca*, prema latinskom *tilia*.

Od mađarske riječi *juhar* ili *jahar*, koja označuje *acer*, *platanus* – *javor*, nastali su oblici *hihor*, *iahur*, *ihor*, *ihorfa*, *juhor*, *yhorfa*, *ykorfa*, *yuhor*, *iharfa*, *yhor*. Slavenske su oznake za *javor* u izvorima: *iawar*, *iawor* i *iaurfa* (kombinacija s mađarskim *fa*). Riječ je praslavenska, pa staroslavenski glasi *javorъ*, ruski яворъ, češki *javor*, poljski *jawor*. Litavski *jaworas* – *acer* uzeto je jamačno iz slavenskoga, a po svoj prilici i *jaworas*. Postanak riječi ne može se utvrditi premda su oblici: njemački *Ahorn*, latinski *acer*, grčki ἄκατος nešto slični slavenskome, jer se ne može znati kako bi slavensko *v* odgovaralo grlenom glasu što se nalazi u onim jezicima.

Za *jablan* (*populus alba*), *topolu* (*populus tremula*) i njezine vrste ima nekoliko naziva:

Jablan (Codex IV, 519/29, a. 1252.: ... inde procedit ... ad arborem, que vulgari dicitur *jablan* ...), nesklonjiva riječ koja označuje naš *jablan*, potječe iz praslavenskog jezika. Postala je od iste osnove kao *ja-*

buka (jablonъ), pa je nalazimo u staroslavenskom: jablanъ, ruskom: яблонь, češkom jabloň, poljskom: jablon, ali u svim tim jezicima označuje i dalje stablo jabuke.

Riječi naar, nar, narfa, narpha, nyar, nyr, nyrfa izvedene su od mađarskog nyár, nyárfa, sa značenjem »jablan«.

Topol, thopol i topoli označuje vrstu topole, jasiku, trepeljiku (populus tremula), koju nalazimo i pod imenom arbor tremula, arbor trepica. Topola postoji u staroslavenskom: topola, poljskom, bugarskom i slovenskom. Brückner uzima tu riječ kao pozajmicu iz latinskog disimilacijom pop – (populus) u top – (topola).

I jagnjed, crna topola (populus nigra) dolazi u izvorima kao srpsko-hrvatska riječ iagna, iagne, iagned, iegene, iegned, iegnye, jeguenefa, jegene, ikeginch, i kao yeguna, yegna, prema mađarskoj riječi jegenye s istim značenjem.

Riječ jagnjed je praslavenska, u staroslavenskom postoji agnedъ, češki jehned. Postanje nije jasno. Može biti od grčkog άγνος (vrsta vrbe), ili, kao što misli Matzenauer, može postati od jagnje, kao što bi grčki άγρεπος s istim značenjem postalo od αῖς (koza).

Keures, keureus, keurus, keurusfa, korus nazivi su za jasen (fraxinus) po mađarskom nazivu köres, körös – jasen. Srpskohrvatska su imena jasan i jescen. Potječu iz praslavenskog jezika, a nalaze se u staroslavenskom: jasenъ, novoslov. jasen i jesen, bugarski jasen, ruski ясенъ češki jasen i jesen, poljski jasion i jesion.

Između ostalih vrsta stabala kod određivanja granica dolaze i razne vrsta voćaka. Najčešće su trešnja, kruška, jabuka i orah.

Trešnja se označuje kao cherasa, cherasus, cerasius, ceresus, cheradius. Ova riječ potječe od latinske imenice cerassus preko staronjemačkog Kirsra. U mađarskom je naziv za trešnju cseresznyefa, pa su prema toj riječi nastali oblici cheresna, cheresnafa.

Oblik *cartilago* (Codex V, 506/34, a. 1269. ... una meta principalis transitque in terram stercoream Malk, in qua est una pirus et inde peruenit in egur et de egur in *cartilaginem* ...) označuje vjerojatno vrstu trešnje poznatu pod imenom hrskavac.

Kruška (stablo) javlja se uz latinski (pirus) i u srpskohrvatskom obliku: *chrusca* (Stat. Les. 356/34 ... ubi fuit *chrusca* quia *chrusca* non est, posita est *cru*x ...). Riječ je praslavenska, ali je njezin razvoj nejasan, jer u nekim jezicima ima na početku *g*, a u našem jeziku u nekim krajevima *h*; vjerojatno je postala od grša ili kruša nastavkom ѣka, ѣva. U staroslavenskom glasi krušъka, bugarski kruša, novoslov. grška, hruška, ruski груша, češki hruška, poljski grusza, gornjolužički krušej, krušva, donjolužički kruša, kšušā, polapski greusva, greuk, litavski grušē, kraušē, kriaušī, staropruski Krausy.

Oblici: kurtuelfa, kyrtulfa odgovaraju mađarskom nazivu za krušku, koji glasi körtvély.

Nalazimo također i nazive pirarius, pirarus, pyrum, koji su izvedeni prema latinskoj riječi pirus.

Vrlo su raznoliki nazivi kojima se označuje stablo *jabuke*. Prema talijanskoj riječi *pomo* (plod jabuke) nastali su izrazi *pomarius* i *pomus*. Od talijanske riječi *melo* (jabuka, stablo) izvedena je riječ *melarius*. *Parisalma* je mađarski naziv za jabuku (Codex X, 311/7, a. 1337. ... *venit ad unam arborem pomi dicti parisalma...*). Riječ je složena od imenice *alma* (jabuka) i pridjeva *parazs* (rumen).

Slavenske riječi koje označuju jabuku su *ialsika* i *lubachyn*. *Jalsika* je vrsta jabuke crvenkaste kao joha (joha – jalša), pa je po tome dobila ime (Codex XII, 399/33, a. 1357. ... *peruenit ad arborem pomi ialsika dictam...*). *Lubachyn* (Codex VII, 233/2, a. 1296. ... *arbor pomi lubachyn vocata...*), kao što se vidi iz citata, također je jedna vrsta jabuke, vjerojatno ljubača.

Grah dolazi kao *nucus* i *nucleus* (mali orah) po latinskoj riječi *nux*, a kao srpskohrvatska riječ javlja se u obliku: *vrech* (Codex IV, 519/27, a. 1252. ... *ad arborem que selauonice dicitur vrech...*) i *wreezh* (Codex IV, 520/3, a. 1252. ... *ad arborem que dicitur wreezh, id est nux...*).

Grada koja je ovdje izložena potječe uglavnom iz historijskih dokumenata sjevernih krajeva naše zemlje. Kao što primjeri pokazuju, u tim krajevima vrlo je česta pojava ubacivanje slavenskih i mađarskih riječi u latinski tekst srednjovjekovnih isprava. Mađarske i srpskohrvatske riječi dolaze gotovo u podjednakom broju s neznatnom prevagom mađarskih. Međutim, ako se uzme u obzir da su te tekstove, a to su uglavnom darovnice ili razni drugi pravni i trgovački spisi, pisali kraljevski i crkveni pisari, mahom Mađari, koji su slabo ili nikako poznavali hrvatski jezik, ta se pojava objašnjava na slijedeći način. Službenici koji su dolazili na teren da utvrde i zabilježe granične tačke – imena pojedinih stabala – zapisivali su ih onako kako su čuli od naroda, tj. na hrvatskom jeziku. Kad su kasnije tim svojim bilješkama davali oblik službenog dokumenta, oni su te riječi prevodili na mađarski ili latinski jezik, a zbog lakše identifikacije zadržavali su u ispravi i srpskohrvatski izraz za dotično stablo. Zato često nalazimo ovakve primjere: ... *ad arborem que selauonice dicitur vrech...* ili ... *peruenit ad arborem pomi ialsika dictam...* itd. Taj princip međutim nije konsekventno provoden, pa tako na vrlo mnogo mjesta nalazimo ili samo mađarske riječi, ili samo latinske, ili samo hrvatske, kad pisar nije mogao u mađarskom i latinskom jeziku pronaći odgovarajući izraz za ime pojedinog stabla. Ovaj nedosljedno proveden izbor riječi i velika raznolikost grafija čine katkada ispravu konfuoznom. Međutim hrvatskosrpske riječi koje su ubačene u srednjovjekovni latinitet naših krajeva dragocjen su i vrlo zanimljiv izvor za proučavanje našeg jezika, a pozadina te pojave pomaže kod detaljnog oblikovanja historijske slike onog vremena.

KRATICE IZVORA KOJI SU OVDJE CITIRANI

- Codex:** - T. Smičiklas: *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* vol. 2-15 (Zagrabiae 1904-1934).
- Monum. Zagrab.** - I. Tkalčić: *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae, Metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*, vol. 1-11 (Zagrabiae 1889-1905).
- Stat. Les.** - S. Ljubić: *Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae et insulae Lesinae*, (Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, vol. 3 - Zagrabiae 1882-3).